

“мікросередовище” є елементом соціального середовища, проте воно не є чимось замкнутим, самостійним. Воно являє собою певну єдність загального, особливого та одиничного. Не лише риси суспільства в цілому, його соціальної структури (класів, соціальних груп, колективів, до яких належить особистість), а й властивості таких елементів “мікросередовища”, як сім’я, середовище спілкування особистості (друзі, товариші, знайомі, сусіди тощо) формує особливості її духовного світу [3, с. 125]. У поняття “середовище” Л.П. Буєва включає також матеріальні та духовні компоненти, які визначаються суспільними умовами. Слід також пам’ятати про предметно-речове середовище людини: предмети побуту, з якими пов’язаний устрій життя, серед яких проходить життя людини. Також серед умов “мікросередовища” важливим є життєвий рівень – розмір прибутку сім’ї та оточення, вільний час та його використання, форми проведення дозвілля. Це не повний перелік тих показників, за якими можна характеризувати соціальне середовище та його вплив на особистість.

Також потрібно звернути увагу на умови часу, адже сучасне соціальне середовище надзвичайно рухливе та мобільне. Це пов’язано із характером сучасної техніки та загальним динамізмом життя, яке стирає межі між окремими групами.

Висновки. Отже, “мікросередовище”, найближче соціальне та культурне оточення особистості – дуже складний і різноманітний світ. В ньому взаємодіють випадкові елементи та сталі утворення, загальні, особливі й одиничні ознаки. Вся ця сукупність умов впливає на особистість, її духовний світ, опосередковує вплив суспільного буття та свідомості на особистість. Вчені-педагоги Л.С. Виготський та Л.П. Буєва розкривають сутність поняття “середовища” як навколишній світ людини, що не тільки впливає на особистість, змінюючи її, а й сам зазнає впливу з її боку.

Література

1. Виготський Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Виготский ; [под ред. В.В. Давыдова]. – М. : Педагогика-Пресс, 1999. – 534 с.
2. Виготський Л.С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л.С. Виготский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 5–361.
3. Буєва Л.П. Личность и среда / Л.П. Буєва. – М., 1972. – 145 с.
4. Буєва Л.П. Социальная среда и сознание личности / Л.П. Буєва. – М. : МГУ, 1968. – 268 с.

ТИХОМІРОВ С.В.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ (ТЕОРЕТИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій особистості в наш час привертає увагу філософів, психологів, соціологів і педагогів як у нашій країні, так і за кордоном. У нашій статті зроблено акцент на дослідженні ціннісних орієнтацій молоді, випускників вищих навчальних закладів.

Перш ніж перейти безпосередньо до результатів соціологічних досліджень, розглянемо докладніше такі ключові поняття, як цінності й ціннісні орієнтації.

Саме поняття й трактування ціннісних орієнтацій різноманітна та суперечлива. На наш погляд, можна погодитися із твердженням В.Ф. Сержантова про те, “що система ціннісних орієнтацій – це система особистісних установок стосовно

існуючих у цьому суспільстві матеріальних і духовних цінностей” [1]. Автор цього трактування вважає, що ця система не просто деяка сума знань, а система уявлень, ідей, сполучених з тими чи іншими емоційно-вольовими компонентами, і існує як пов’язана особистісною логікою сукупність переконань, ідеалів і заборон, прийнятих як свої власні внутрішні орієнтації.

Варто підкреслити, що ці орієнтації мають соціальну природу, оскільки породжуються суспільними системами цінностей і являють собою інтерпретацію останніх. Ядро ціннісних орієнтацій особистості утворює ієрархія оцінок форм життєдіяльності й основних об’єктів людських потреб, які містить і модифікує ієрархію видів діяльності, що залежить від об’єктивних життєвих умов. Безсумнівний вплив на формування ціннісних орієнтацій норм панівної ідеології й певних стереотипів суспільної свідомості.

Мета статті – проаналізувати ціннісні орієнтації сучасних студентів.

Накопичено чимало плідних теоретичних позицій та ідей, неординарних й оригінальних суджень, що висвітлюють важливі сторони феномену цінності. Водночас багато аспектів проблеми мало досліджено.

У вітчизняній літературі, присвяченій проблемі цінностей, запропоновано різні визначення. Так, наприклад, В.П. Тугаринов є цінностями ті “явища або властивості явищ, які вважаються корисними, потрібними, приємними тощо з погляду споживачів, інтересів і цілей людей...” [3].

В інших його працях це визначення уточнено: мова йде про явища суспільних, тобто включених у складну систему зв’язків: “Цінність виражає суспільну функціональну форму буття явищ природної й соціальної реальності, включених у систему історично сформованих видів діяльності”. Цінність у такому розумінні є щось поза нами, поза нашою свідомістю, що належить предметному світу культури у вигляді окремого явища або певних його властивостей і якостей, що виникло природним шляхом або створене людиною, потрібне, корисне, необхідне їй у різних ситуаціях суспільного життя.

Одержавши таке уявлення про цінності й розкривши чергову книгу, можна виявити, що цінність – це аж ніяк не предмет, не річ, не їх властивості, а певний тип людської думки: “це узагальнені, стійкі уявлення про майбутні блага і прийнятні способи їхнього отримання, у яких сконцентровано попередній досвід суб’єкта й на основі яких приймаються рішення про його подальшу поведінку” [4].

У деяких працях термін “цінність” використано одночасно для позначення відповідних предметів і думок. З одного боку, маються на увазі природні блага й зло, що полягають у природних явищах, споживча вартість продуктів праці, моральні характеристики людських дій, естетичні характеристики природних і суспільних об’єктів, творів мистецтва (так звані предметні).

З іншого боку маються на увазі суспільні установки й оцінки, цілі й проекти, виражені у формі нормативних уявлень про добро, зло, справедливість, прекрасне та потворне, ідеали, норми й принципи дії (суб’єктивні цінності або цінності свідомості).

Слово цінність “позначає таке ставлення (позитивне або негативне) до природи, людської діяльності і її результатів, що фіксується на рівні суспільної свідомості, й у цій формі є характерним для культури досить великих історичних епох” [5]. У міру знайомства й вивчення спеціальної літератури список формулювань і визначень набуває великих розмірів, що відображають складність, багатозначність

ціннісних явищ, можливість їхнього розгляду й аналізу під різними кутами зору, у найрізноманітніших площинах людського ставлення до світу.

Водночас доводиться констатувати, що відсутність сталих поглядів, у більшості дослідників понятійного апарату в трактуванні ціннісних явищ перешкоджає кумулятивному характеру їхнього наукового пізнання, породжує принципові розбіжності в розумінні ролі цінностей в організації людської діяльності, у детермінації соціальної поведінки людей.

Поряд з думкою про те, що цінності (що розуміють як елементи свідомості), виражаючи інтереси й потреби людей, роблять основний детермінований вплив на їхні вчинки та дії, у літературі можна зустріти судження про те, що “ціннісні уявлення більше віддалені від реальної поведінки, ніж потреби й інтереси” [6].

Перш ніж аналізувати роль цінностей у регулюванні соціальної поведінки людей, спробуємо знайти чітке їх визначення, що працюватиме в даному теоретичному контексті. Серед багатьох учених, письменників, мислителів (Франсуа Рабле, Еразм Роттердамський, Декарт, Бекон) існує думка про цінність як об’єктивне благо, як предмет, явище, властивість, яке, незалежно від знання про неї і ставлення людини, відіграє позитивну роль у її житті.

У підсумку ця точка зору приводить до твердження, що цінностями є речі, явища, відносини, які об’єктивно сприяють суспільному прогресу, відповідають його потребам. Подібний підхід із прагненням протистояти аксіологічному релятивізму, виділити й обґрунтувати об’єктивний критерій ціннісного, “використання якого дало б змогудосити надійно визначити справжню цінність об’єкта або речі й відрізнити її від реальної (хоча й суб’єктивно пережитої в акті оцінювання) цінності” [6].

Очевидно, що предмет лише в тому разі впливає на вчинки й дії людини, коли остання усвідомлює зв’язок властивостей і якостей цього предмета зі своїми потребами та інтересами. Важливе значення у функціонуванні соціальних систем, груп у житті індивідів має такий аксіологічний феномен, як предмет, визнаний цінністю, що сприймається суб’єктом (правильно або помилково) як необхідний йому, потрібний, корисний, приємний тощо.

Предмет, що володіє об’єктивною, позитивною значущістю, яка не відображена свідомістю людини або відображена неправильно, залишає людину байдужою до нього або ж викликає дії, неадекватні реальній ролі предмета в житті й діяльності людини. Цінність як регулятор соціальної поведінки (а саме в цій якості вона цікавить суспільні науки) виникає лише тоді, коли предмет реально приваблює людину, визначає мету її діяльності, підштовхує її до певних дій. А це, у свою чергу, говорить про те, що визначення цінності вимагає введення в дефініцію такої обов’язкової ознаки, як суб’єктивне визнання предмета цінністю, його освоєння ціннісною свідомістю.

Слід констатувати, що намітилося, принаймні серед соціологів, відносно однакове розуміння цінностей як елементів суспільної свідомості й культури, які виконують стосовно суб’єкта соціальної діяльності регулятивні функції. Ці функції досить різноманітні й важливі. Цінності функціонують як соціальні критерії вибору певних альтернатив поведінки в конкретній ситуації, окреслюють контури ідеалу людського співжиття, роблять цей ідеал привабливим для всього суспільства й тим самим зумовлюють рівень інтенсивності прагнень до реалізації соціального ідеалу.

Прийнята в тому чи іншому суспільстві система цінностей, у свою чергу, визначає спрямованість соціальних прагнень. Це явище досить складне, якщо врахувати соціально-економічну диференціацію суспільства.

Досліджуючи цінності, засвоєні людиною, ми пізнаємо її бачення світу, шкалу пріоритетів у сфері її соціального досвіду, а отже, і спрямованість її активності. Цінності виступають як стандарт інтеграції індивіда й суспільства. Цінності культури нації, класу, соціальної групи окреслюють їхню специфіку. Національні, класові, групові цінності досить різноманітні й суперечливі. Індивід, вихований у цьому суспільстві, засвоює специфічні для певної соціальної системи цінності, формує відповідні їм переваги поведінки. Спричиняючи соціальну диференціацію індивідів, цінності виступають детермінантами становлення різнорідних психічних структур, групових та індивідуальних прагнень, будучи спільником тим самим у створенні умов соціальних змін.

Цінності слугують стандартом вибору індивідуального життєвого шляху в рамках конкретного суспільства. Реалізація потенційних можливостей людини відбувається завжди в межах, заданих певною суспільною структурою. Під впливом її цінностей саме актуалізація індивіда набуває конкретного характеру. Цінності елімінують деякі типи потреб, формують бачення й усвідомлення нових потреб, цілей і засобів їхнього досягнення.

Поведінка людини визначається біосоціальними потребами. Ці потреби мають різне значення для розвитку індивіда, для розвитку соціальних груп, у зв'язку із чим неминуче формується диференційоване ставлення до них. Потреби можуть бути задоволені різним способом і за допомогою різних предметів. Нерідкі ситуації, коли неможливе задоволення всіх потреб і необхідно вибирати, які з них кращі. Цінність і є той елемент культури, що регулює процес задоволення потреб. Як приклад візьмемо дослідження, проведене серед молоді вищих навчальних закладів: ЗНУ і ЗНТУ. До опитування були залучені 132 особи, із них 37 юнаків і 95 дівчат. Анкета складалася з восьми ключових запитань, мета яких – вивчення матеріальних і духовних орієнтацій молоді.

На запитання “Чи маєте намір після закінчення навчання у ВНЗ продовжити своє навчання?”, негативно відповіли 57,5%, позитивно – 40,9%. З них мають намір продовжити своє навчання через брак здобутих знань 8,03%; через те, що дана спеціальність не дає змоги творчо самореалізовуватись – 19,7%; через падіння престижу професії – 5,3%; через низьку можливість матеріального добробуту – 12,9%.

Можна зробити висновок, що велика частина респондентів має намір після навчання у ВНЗ продовжити навчання. І зовсім ясно, з яких причин: обрана спеціальність найчастіше не дає змоги творчо самореалізуватись відсутність можливості покращити своє матеріальне становище, працюючи за здобутою спеціальністю.

Відповідаючи на запитання “У чому для Вас зміст навчання?”, більшість опитаних вказало: “розвинути й зуміти в майбутньому використати свої здібності з максимальною користю для себе” – 61%; набути й освоїти бажану спеціальність, професію – 44%.

Здобуття бажаної професії надалі пов'язане з тим, щоб домогтися в майбутньому матеріальної забезпеченості. На цьому наголосили 43% опитаних. Матеріальна забезпеченість й у відповідях на інші запитання буде займати чільні позиції. Процес навчання й спілкування з однолітками впливає на формування особистості

молодих людей. І це підтверджують дані дослідження. “Розвинути свої знання про навколишній світ” побажали 43,2% респондентів. Пункт “одержати можливість спілкуватися з більше цікавими людьми” відзначили 39,1%. Варіант відповіді “домогтися в майбутньому матеріальної забезпеченості” обрали 46,4%. Безсумнівно, що матеріальний добробут, стабільність зарплати в нинішній нестабільній економіці й інфляції відіграє істотну роль у житті всього нашого суспільства.

Водночас запитання “Якщо Ви впевнені, що не будете працювати за здобутою спеціальністю, чи пов’язана з нею діяльність, якою Ви збираєтеся зайнятися?” спонукало до деяких роздумів. Лише 21% студентів-випускників відповіли на це запитання в ствердній формі. Із загальної кількості опитаних 52,3% так і не вирішили, чи будуть корисні в їхній практичній діяльності знання, здобуті в процесі навчання.

Коли перед респондентами було запропоновано вибрати з переліку життєвих цінностей “одну, найбільш важливу саме для Вас”, то “здоров’я” як цінність було на першому місці, щастя в сімейному житті – на другому, упевненість у собі (свобода від внутрішніх суперечностей) – на третьому. І це не випадково. Адже нинішнє молоде покоління стикається із проблемою вибору професії, ламанням старих ідеалів і цінностей, і цей процес проходить досить складно. Творчість (можливість творчої діяльності) було поставлено респондентами на четверте місце в шкалі цінностей. Запитання “Якою мірою Ви цікавитеся...” виявило, що духовне життя студентів у цей час змістовне й різноманітне. На першому місці за ступенем важливості виявився розділ “Література й мистецтво”, відзначений як “дуже” – 31,3% й “Значною мірою” – 34,2% респондентів.

На друге місце молоді люди помістили так звану “масову культуру” (“дуже” – 21,5% й значною мірою – 48,2%). І перше місце – “сучасну музику”, відповідно 11,7 й 48,6% опитаних. Четверте та п’яте місця за ступенем зацікавленості молоді посідають “спорт” і “мода”. Шосте місце – “економіка” (11,5 й 20,8%). Розділ “політика” й “національні відносини” був поміщений на останнє місце.

Висновки. У сучасних умовах колишні цінності й ціннісні орієнтації переживають істотні зміни. Чітко простежується матеріальна зацікавленість у таких важливих для молоді питаннях, як зміст навчання, проблеми подальшої професійної орієнтації. Отже, молодь цікавить, насамперед, музика, література, кіно з переважанням так званої “масової” культури, меншої мірою – політика, економіка й національні відносини.

Література

1. Теорія особистості / під ред. В.Ф. Сержантова. – Л., 1982.
2. Тугаринов В.П. Філософія свідомості / В.П. Тугаринов. – М., 1971.
3. Гранін Ю.Д. Соціальне пізнання й оцінка / Ю.Д. Гранін // Творчість і соціальне пізнання / [під ред. А.М. Коршунова, С.С. Гольдентрихта]. – М., 1982 – С. 122.
4. Моральне життя людини: шукання, позиції, учинки / редкол. А.И. Титаренко (отв. ред.) та ін. – М., 1982. – С. 16.
5. Мотрошилова Н.В. Наука й цінність / Н.В. Мотрошилова // Питання філософії. – 1973. – № 6. – С. 49.
6. Гранін Ю.Д. Про гносеологічний зміст поняття “оцінка” / Ю.Д. Гранін // Питання філософії. – 1987. – № 6. – С. 34.